

Hemdrup-staven – ett nytt tolkningsförslag

Av Ing-Marie Back Danielsson

Back Danielsson, I-M. 2001. Hemdrup-staven – ett nytt tolkningsförslag (The Hemdrupmslgrunestaff – a reassessment). *Fornvännen* 96.

In 1949, a staff was found in a bog at Hemdrup, Jutland. The yew-tree staff, 50 cm in length and finely polished, has a rhombic pattern carved into it. Within this pattern are a humanoid figure, several dog-like animals, two runic inscriptions and a triquetra. Earlier interpretations, largely androcentric, view the Hemdrup staff as a shepherd's staff, a »fiery-cross« message of war tidings, or a stick with a love poem. This paper favours a new interpretation. It is suggested that a shaman or a person performing *sejd* is represented on the staff in the form of a bird-like being. The dog-like animals are interpreted as spirits that help the shaman to chase away a possibly evil flying spirit. It is also contended that the staff is metaphorically linked to a flute and a serpent, and that it connected different cosmic tiers and made travel through them possible.

*Ing-Marie Back Danielsson, Arkeologiska institutionen, Stockholms Universitet,
SE-106 91 Stockholm, Sweden
im.back@telia.com*

I en mosse vid Hemdrup, Næsborg sogn, Slet herred, Jylland, påträffades år 1949 en stav med ristade figurer och runor (fig. 1). Staven, som är fint polerad och ca 50 cm lång, stod nästan lodrätt i mossen med den tjockare änden nedåt. Den tjockare änden är 3,4 cm i diameter och den andra, som är svedd av eld, 2,1 cm. Staven är gjord av idegran, och figur- och runristningarna återfinns inom ett romblikt nät som ristats in på stavens tjockare del. De figurer som återges i detta nät eller mönster är, med början i den tjockare änden: ett hundliknande djur, ett liknande djur bredvid en runristning och en människofigur; i fälten därefter två hundliknande djur och en runristning och i det sista fältet en trikvetra (fig. 2). Märkbart är också att det i stavens tjockare ände gjorts en flöjtliknande tillskärning (Skautrup 1951, s. 154 f.; Andersen 1971, s. 18 ff.).

I den första artikeln om Hemdrup-staven tolkas den av Peter Skautrup som en herdekäpp som råkat bli bränd i ena änden när her-

den eller drängen rotat i ett bål som han säkert gjort upp som tidsfördriv (1951, s. 155, 161). Ristingarna anges vara tillkomna på liknande sätt. Människofiguren tolkas som en kvinna med utslaget hår, utsträckta armar och en klädedräkt som når ner till fötterna (fig. 3). Det uttydda namnet Åse i en av runinskrifterna skulle då möjligen kunna vara herdens flickvän. Helt säkert är staven eller käppen inte magisk eller hemlighetsfull, menar Skautrup.

År 1971 diskuteras Hemdrup-staven igen – Harald Andersen tolkar då staven som en budkavle, närmare bestämt en krigsbudkavle (da. *Vidjebranden*) (1971, s. 22 ff.). Flera tolkningsförslag har presenterats för åtminstone den ena av de två runinskrifterna. Den andra, som finns närmast smaländan (fält 2b enligt Skautrup 1951), har av Erik Moltke tolkats som mycket svårtydda lönnrunor (Moltke 1976, s. 290). Runinskriften i mitten, som har en hundliknande varelse på ena sidan och en människoliknande figur på den andra, utläser Moltke

Fig. 1. Hemdrup-staven i det läge den återfanns i mossen, stående lodrätt med den tjockare änden nedåt. Efter Andersen 1971, s. 18. – The Hemdrup staff as it was found standing perpendicularly in the bog.

som **uanþikiba*fiu kati*ásaauaubi** (ibid., s. 289). Med stöd från runinskriften på bronsblecket från Högstena i Västergötland, som bl.a. innehåller en galder mot »den flygande«, tolkar Moltke inskriften som »Den flygande (feberdjävulen?) tog aldrig kål på dig, Åse...« (de sista bokstäverna **auaubi** avstår han ifrån att uttyda, ibid., s. 290). Moltke daterar staven till 800-talet, medan Skautrup daterar den till 900- eller 1000-talet (1951, s. 161 f.).

Niels Åge Nielsen framförde år 1984 en mindre omskrivning av Moltkes tolkning, och föreslog vidare en tydning av de sista runorna (Nielsen 1984, s. 219 f.). Hans tolkningsförslag lyder: »Övervann dig aldrig den flygande. Åse har lycka i strid«. Han framför vidare att texten är ljóðahátt, dock med omvänd ordföljd.

Nielsen föreställer sig att en man ristat in text och figurer på »pinnen«, som en hyllning till den unga kvinna, Åse, som avbildas och som nyligen övervunnit en sjukdom eller allvarlig feber. »Pinnen« har varit en gåva från mannen,

och runinskriften skulle sannolikt kunna vara Danmarks äldsta kända kärleksdikt.

Därmed skall vi lämna de tidigare tolkningarna av Hemdrup-staven. Till allra största del kan dessa karakteriseras som androcentriska. Det är mannen som beskrivs som aktiv, han gör i ordning staven, formar den, gör runinskrifter och avbildar sin kvinna, som bara »är«, dvs ett passivt föremål (på flera plan?) för mannens känslor; på sin höjd tillåts hon vara sjuk. Tolkningarna tenderar även att ha en heterocentrisk och essentialistisk slagsida. Heterocentrisk då staven placeras i sådana tolkningssammanhang där det handlar om en man och en kvinna och deras (därmed möjliga) känslor för varandra; och essentialistisk då kärlek, kön och krig tolkas vara desamma genom alla tider. Nedan presenteras ett nytt tolkningsförslag, som tar i beaktande varför Hemdrup-staven återfanns stående i mossen, varför den har det rombiska mönstret, varför den är bränd i ena änden, vad ristningarna kan betyda, varför staven har en flöjtillskärning och varför den är så välpolerad.

Låt oss börja med den människoliknande figuren. Dess utstyrsel eller dräkt har täta sneda streck, vilka kan leda tankarna till en fjäderdräkt (fig. 3). Figurer från järnåldern med fjäderdräkt, eller i fågelhamn, är kända bl.a. från guldgubbarna/gummorna. Detta gäller t.ex. det guldbleck som återfanns ihoprullat och uppträtt på ett pärlhalsband deponerat i en mosse vid Tørring på Jylland (Fischer 1974, s. 29 f.). Det gäller även några av guldbleckerna från Eketorp, Öland, nämligen de som förutom möjlig fjäderdräkt uppvisar en profilställd figur stående på tå, också med långt hår som Hemdrup-figuren (Back Danielsson, i tryck). Den av Moltke och Nielsen föreslagna uttydningen av runinskriften bredvid den människoliknande figuren talar också om något »flygande«, liksom de påpekar inskriftens koppling till galdrar. Galdrar kan sägas vara trollsånger eller kväden med magisk effekt, vilka av Dag Strömbäck förknippats med sejd (Strömbäck 1935, s. 119).

Sejd utövades av flera orsaker. Den användes t.ex. av medicinska skäl, för att se in i framtiden, för att få vetskap om orsaker till olyckor eller för att påverka en person som befann sig

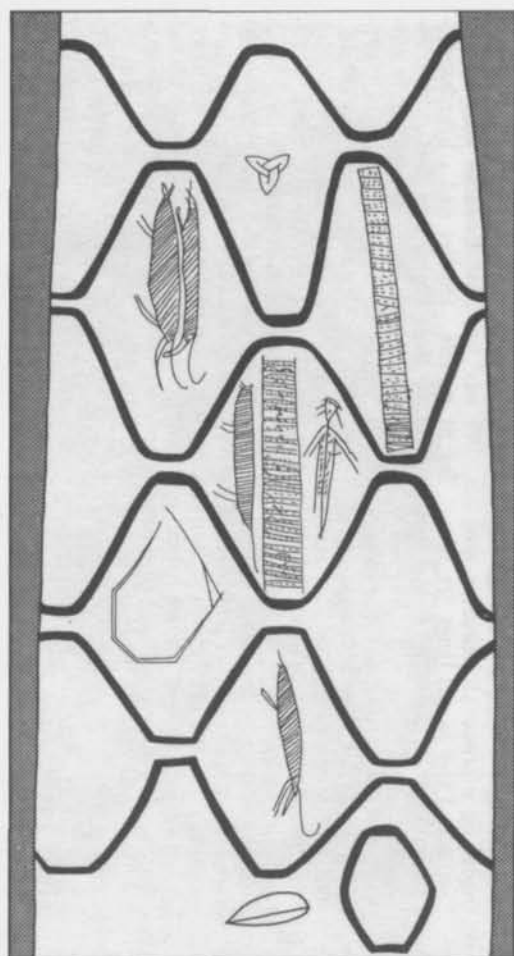

Fig. 2. Stavens rombliknande mönster med figurer, utvecklat. Mönstret kopplas i artikeln till en orms fjäll. Längst ner avbildas den flöjtliknande tillskärningen, och ovanför den, i ett fjäll, en hundliknande varelse. Därpå runinskriften om »den flygande», bredvid en figur i fågelhamn och ytterligare andedjur, följt av lönnrunor och igen ett par andedjur eller hundar. Överst en trikvetra. Efter Andersen 1971, s. 19. — The rhombic pattern and figures, in flat projection. The pattern is linked to a serpent's scales. At the staff's bottom, a flute-like incision is seen. Within the scales dog-like animals and a humanoid figure in a feather-like garment seem to run and fly towards the top of the staff, or towards heavenly realms. The runic inscription next to the humanoid speaks of »the flying».

Fig. 3. Den människoliknande figuren med möjlig fjäderdräkt. Efter Andersen 1971, s. 20. — The humanoid figure in its feather-like garment.

långt borta (Strömbäck 1935, s. 124, 142 ff., 153). Sejden har genom Strömbäck's avhandling inte bara kunnat kopplas till hamnskifte, utan också genom dess extatiska inslag till shamanism (ibid., s. 160 f.). Genom extastillstånd kunde en person byta skepnad och bli ett djur (t. ex. en fågel) eller en demonisk varelse (ibid., s. 163). För att kunna försätta sig i trans eller komma i extas var sånger av största vikt, men även andra ljud användes som liknats vid människors röster eller sång, såsom *suerds songr*, *våpna galdr* och *odda messa* (ibid., s. 119). Ett annat ljud som kan ha använts i extassyfte är det från en flöjt (jfr. Eliade 1954). Hemdrup-staven har, som påpekats ovan, en flöjtliknande tillskärning i den tjockare änden. Flöjter från järnåldern med liknande tillskärning har bl. a. återfunnits i ett kärr i Vesterbølle på Jylland (Vestergaard Nielsen 1951, s. 145 f.) och i Svarta Jorden på Björkö (Oldeberg 1950, s. 51 ff.). Notabelt är också ordet *vardlok(k)ur*, som dels tolkats som den sång som användes för att återkalla shamanens själ till den fysiska kroppen, men som dels också identifierats med orden »ande«/»själ« (*vard*) och »slaa«/»lukkepind« (*-lokur/loka*) – alltså den pinne eller slå med vilken anden eller själen låstes fast, eller med vilken anden inneslöt (Strömbäck 1935, s.

125, 139). De två olika tolkningsalternativen behöver enligt min mening inte utesluta varandra. I sammanhanget kan även nämnas sejd-staven, vilken torde ha hört till en sejdandes utrustning (ibid., s. 140).

Hemdrup-staven är gjord av idegran, ett träslag som kanske tillskrevs särskilda egenskaper. Idegranen är grön året om, och både diktning och andra skildringar i den norröna litteraturen nämner heliga träd som bl.a. kunde vara evigt gröna barrträd (Bæksted 1984, s. 52). Den har dessutom ett segt virke och är giftig. Virket synes ha valts med omsorg, och staven är så välputsad att den glänser. Det mönster som ristats på staven kan liknas vid en orms fjäll (fig. 2). Staven kan även i sig, genom sin längd, tjocklek och glänsande yta, associera till en orm. Birgitta Johansen har även kopplat völ-vans stav till ormen (1997, s. 79). Hemdrup-staven kan således ha ingått i shamanistiska upplevelser eller i sejd. Den transformerade shamanen representeras av en fjäderklädd figur tillsammans med hjälpare andedjur. Shamanen kan kanske, med ledning av runinskriften, vara den flygande som sänts iväg, för att undvika att en annan flygande själ, eller sjukdom, gjorde ont (fysiskt eller andligt). Genom stavs association till en flöjt kan ur den komma såväl extatiska ljud som luft, vilka hjälper shamanen att både flyga och behålla transtillståndet. Med sig har shamanen eller den sejdande flera hjälpare andedjur – de hundliknande varelserna. Såväl andedjur som den människoliknande figuren ser ut att röra sig i riktning uppåt. Rörelsen går från den tjockare änden (»flöjtens« luftintag) och därmed också mossens botten eller de ktoniska krafterna, och mot den smalare änden (luftens/ljudens utflöde) och uppåt, mot de himmelska krafterna. Staven/ormen/flöjten förbinder därmed även olika kosmiska plan: det underjordiska, mellanvärlden och det himmelska eller överjordiska. Trikvetran, som är högst upp på ormfjällen, har förknippats just med rörelse eller vridning, men kan också ses som ett magiskt beskyddande tecken (Biedermann 1991, s. 428 f., Skautrup 1984, s. 219). Ett andedjur följer den mäktiga shamanen med galder. Längre fram, uppåt, finns ytterligare två skyddande djur och

dessutom en besvärjelseformel i lönnrunor samt den omnämnda trikvetran. Som en extra säkerhetsåtgärd har staven/ormens/flöjtens ände, som pekar uppåt mot himlen, bränts för att rena den själ, ande eller sjukdom, som genom den shamanistiska omvandlingen oskadliggörs eller jagas iväg. Detta kraftfulla, transformerande och multiassociativa redskap kunde bara verka och hanteras i en speciell miljö – en mosse som, liksom en transformerad shaman, är liminal, och fylld av sällsamma krafter.

Referenser

- Andersen, H. 1971. Den brændte stok. *SKALK* 1971:5. Forhistorisk museum Højbjerg.
- Back Danielsson, I-M. I tryck. (Un)Masking Gender – Goldfoil (Dis)Embodiments in Late Iron Age Scandinavia. I: Y. Hamilakis, M. Pluçenniks, M. Shanks, & S. Tarlow (red), *Thinking Through the Body*. London.
- Biedermann, H. 1991. *Symbollexikonet*. Stockholm.
- Bæksted, A. 1988. *Nordiska gudar och hjältar*. Stockholm.
- Eliade, M. 1954. *Shamanism and Archaische Ekstasetechnik*. Zürich, Stuttgart.
- Fischer, C. 1974. Guldgubbe. *SKALK* 1974:5. Forhistorisk museum Højbjerg.
- Johansen, B. 1997. *Ormalur: Aspekter av tillvaro och landskap*. Stockholm studies in archaeology 14. Institutionen för arkeologi, Stockholms Universitet.
- Moltke, E. 1976. *Runerne i Danmark og deres oprindelse*. København.
- Nielsen, N. Å. 1984. Nyt om Hemdrup træpind. *KUML* 1982–83. Jysk arkæologisk selskab. København.
- Oldeberg, A. 1950. Vallhorn, herdepipor och lurar: en studie med utgångspunkt från ett värmäländskt järnåldersfynd. *Värmland förr och nu. Årsbok från Värmlands museum* 1950. Stiftelsen Värmlands museum och Värmlands fornminnes- och museiförening. Karlstad.
- Skautrup, P. 1951. Hemdrup runestav. *KUML* 1951. Jysk arkæologisk selskab. København.
- Strömbäck, D. 1935. *Sejd. Textstudier i nordisk religionshistoria*. Nordiska texter och undersökningar 5. Stockholm.
- Vestergaard Nielsen, S. 1951. Blokfløjter fra oldtid og middelalder. *KUML* 1951. Jysk arkæologisk selskab. København.

Summary

In 1949, a staff was found standing perpendicularly in a bog at Hemdrup, Jutland. It is made of yew-tree, 50 cm long and finely polished. Its top has been slightly burned, whereas its bottom is cut like a flute. Within a rhombic carved pattern, a humanoid figure, several dog-like animals, two runic inscriptions and a triquetra are found.

Earlier interpretations, largely androcentric, view the Hemdrup staff as a shepherd's staff, a »fiery-cross« message of war tidings, or a stick with a love poem. The man is described as active – he is the one who has made the staff, shaped it, designed it, made the runic inscriptions and carved an image of his beloved. The woman is portrayed as passive; she is an object that is at the most allowed to be ailing.

Here a new interpretation is suggested, where all circumstances of the Hemdrup staff are considered. It is suggested that the staff was part of a shamanistic experience. The humanoid figure is interpreted as a representation of a shaman, or a person performing *sejdr*, in the shape of a bird-like spirit. One of the runic inscriptions refers to »the flying«. The dog-like beings are viewed as helping spirits that assisted the shaman in chasing away an evil flying spirit, transformed as an illness of the body or spirit. Since it is possible to link the staff to a flute, due to the flute-like shape of one of its ends, the flute or staff

may be conceived as the instrument through which both sounds and air travelled that simultaneously facilitated the necessary ecstatic state of the shaman and the shaman's flying abilities. It is further suggested that the staff's rhombic pattern reflects a serpent's scales, to which may be added the length of the staff as well as its polished, shiny surface. The staff is, thus, not only metaphorically connected to a flute, but also to a serpent, which in its turn has been linked to a specific staff, namely that of the *volva*. Notice has also been paid to the fact that the humanoid and animal figures, as well as the runic inscriptions, reflect a movement upwards, from the bottom of the staff/flute/serpent, that is the bog and in extension the chthonic realms, and to the outflow of air and sound, and thus towards heavenly spheres. The staff/flute/serpent connects different cosmic tiers and makes travel through them possible. The staff's top may have been burned in order to cleanse and render harmless the evil spirit that was seemingly chased away by the shaman and the dog spirits.

In conclusion, the staff from Hemdrup is interpreted as a powerful, transforming and multi-associative tool, that could only be dealt with in a bog, a place just as liminal and filled with spectacular powers as a transformed shaman.

the study, the authors argue that the research is a contribution to the understanding of the role of the state in the development of the economy.

The authors also discuss the implications of the findings for policy-making and for the future of the economy.

In conclusion, the authors argue that the research is a valuable contribution to the understanding of the role of the state in the development of the economy.

The authors also discuss the implications of the findings for policy-making and for the future of the economy.

In conclusion, the authors argue that the research is a valuable contribution to the understanding of the role of the state in the development of the economy.

The authors also discuss the implications of the findings for policy-making and for the future of the economy.

In conclusion, the authors argue that the research is a valuable contribution to the understanding of the role of the state in the development of the economy.

The authors also discuss the implications of the findings for policy-making and for the future of the economy.

In conclusion, the authors argue that the research is a valuable contribution to the understanding of the role of the state in the development of the economy.

The authors also discuss the implications of the findings for policy-making and for the future of the economy.

In conclusion, the authors argue that the research is a valuable contribution to the understanding of the role of the state in the development of the economy.

The authors also discuss the implications of the findings for policy-making and for the future of the economy.

In conclusion, the authors argue that the research is a valuable contribution to the understanding of the role of the state in the development of the economy.

The authors also discuss the implications of the findings for policy-making and for the future of the economy.

In conclusion, the authors argue that the research is a valuable contribution to the understanding of the role of the state in the development of the economy.

The authors also discuss the implications of the findings for policy-making and for the future of the economy.

In conclusion, the authors argue that the research is a valuable contribution to the understanding of the role of the state in the development of the economy.

The authors also discuss the implications of the findings for policy-making and for the future of the economy.

In conclusion, the authors argue that the research is a valuable contribution to the understanding of the role of the state in the development of the economy.